

УДК: 338.48; DOI: 10.31388/2519-884X-2021-43-147-153

Кальченко С.В., д.е.н, проф.
Попова Т.В., к.е.н., доц.

Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного

ІНСТИТУЦІЙНА ПРИРОДА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ АСПЕКТІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

Анотація. За сучасних умов зростає значущість сфери рекреаційних послуг як фактору сприяння соціально-економічного розвитку на національному та регіональному рівнях. Окремо треба зазначити, що галузева специфіка цих видів діяльності передбачає не тільки використання елементів навколишнього середовища, культурних об'єктів тощо в якості ключових складових процесу співпраці із клієнтом, а й дотримання відповідних правил та норм щодо їхнього застосування. Зазначені обставини позитивно впливають на процеси сталого розвитку територіальних громад, регіонів та країни в цілому. Метою даної статті є дослідження теоретичних та методологічних аспектів економічної діяльності суб'єктів сфери сільського зеленого туризму як елементів інституційного середовища на загальнонаціональному та регіональному рівнях. В ході дослідження було проаналізовано змістовну частину Положеннями загальнонаціональної Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Доведено об'єктивність тенденцій інституціоналізації представників туристичної галузі як невід'ємного елемента адаптації національної економічної моделі до стандартів постіндустріального суспільства. Обґрунтовано логічність послідовність «інституція» - «інститут», коли традиції та звичаї людського суспільства з часом знаходять свою функціональну реалізацію у вигляді відповідного соціально-економічного утворення. Обґрунтовано необхідність інституціоналізації суб'єктів господарювання, зайнятих в сфері сільського зеленого туризму як запоруки їхнього подальшого ефективного функціонування.

Ключові слова: сільський зелений туризм, соціальна ефективність, інститут, інституція, сталий розвиток.

JEL code classification: L83; R29

Kalchenko S.V., Doctor of Economics, prof.
Popova T.V., Ph.D., Assoc.

Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University

INSTITUTIONAL NATURE OF SOCIO-ECONOMIC ASPECTS OF THE FUNCTIONING OF RURAL GREEN TOURISM

Abstract. Introduction. Under modern conditions, the importance of recreational services as a factor in promoting socio-economic development at the national and regional levels is growing. Increasing the level of entrepreneurial activity in the fields of tourism and hotel and restaurant business has a positive effect on the level of employment of the local population, improving incomes, restraining depopulation processes and more. It should be noted that the industry specifics of these activities include not only the use of elements of the environment, cultural sites, etc. as key components of the process of cooperation with the client, but also compliance with relevant rules and regulations for their application. These circumstances have a positive impact on the processes of sustainable development of territorial communities, regions and the country as a whole. The purpose of this article is to study the theoretical and methodological aspects of economic activity of rural green tourism entities as elements of the institutional environment at the national and regional levels. Results. During the study, the content of the Regulations of the National Strategy for Tourism and Resorts for the period up to 2026 was analyzed. The objectivity of the tendencies of institutionalization of the representatives of the tourist branch as an integral element of the adaptation of the national economic model to the standards of the post-industrial society is proved. The logic of the sequence "institution" - "institution" is substantiated, when the traditions and customs of human society eventually find their functional realization in the form of a corresponding socio-economic formation. Conclusions. The article highlights the theoretical, methodological and practical aspects of the activities of rural green tourism entities in the system of institutional relations. The study proves the institutional nature of the field of recreational services as those aimed at meeting the basic needs of man as a biological being and a member of society. An analysis of the evolution of tourism and its transformation into a form of entrepreneurial activity

as a result of the interaction of socio-economic institutions. Institutional aspects of conducting recreational activities are formulated. The necessity of institutionalization of business entities engaged in the field of rural green tourism as a guarantee of their further effective functioning is substantiated.

Keywords: rural green tourism, social efficiency, institute, institution, sustainable development.

Постановка проблеми. За сучасних умов зростає значущість сфери рекреаційних послуг як фактору сприяння соціально-економічного розвитку на національному та регіональному рівнях. Підвищення рівня підприємницької активності в галузях туристичного та готельно-ресторанного бізнесу позитивно впливає на рівень зайнятості місцевого населення, поліпшення рівня доходів, стримує процеси депопуляції тощо. Okремо треба зазначити, що галузева специфіка цих видів діяльності передбачає не тільки використання елементів навколишнього середовища, культурних об'єктів тощо в якості ключових складових процесу співпраці із клієнтом, а й дотримання відповідних правил та норм щодо їхнього застосування. Зазначені обставини позитивно впливають на процеси сталого розвитку територіальних громад, регіонів та країни в цілому.

Разом із цим слід відмітити, що переважна більшість суб'єктів господарювання даних напрямків сфери послуг відносяться до малого чи середнього бізнесу або ж взагалі не бажають за потрібне офіційно ідентифікувати власний правовий статус. Зі свого боку представники державних інститутів, декларуючи наміри щодо готовності сприяння розвитку даної категорії суб'єктів господарювання, фактично здійснюють їх у незначній мірі. Певним чином це можна пояснити недостатнім розумінням соціально-економічної сутності самих господарств, а також тих процесів, трендів та тенденцій, які є актуальними для макроекономічного простору.

Мова йде зокрема про необхідність створення належного інституційного середовища для забезпечення ефективного функціонування сучасних форм економічної діяльності на засадах сталого розвитку та соціальної відповідальності. Для галузей сфери рекреаційних послуг це є особливо актуальним, враховуючи специфіку потреб, на задоволення яких сконцентрована підприємницька активність її складових.

Аналіз останніх досліджень і публіка-

цій. Теоретичні та практичні засади функціонування сільського зеленого туризму як складової національної сфери рекреаційних послуг знайшли своє відображення в працях Д.В. Грибової, Н.Андреєвої, Ю.Гринчук та ін. Специфіка організації економічної діяльності в сфері сімейного бізнесу в цілому та в напрямку сільського зеленого туризму розглядалася в роботах О.В. Чаянова, О.М. Челінцева, В. Валентинова та ін. Разом із цим, на нашу думку, потребують подальшого дослідження питання, пов'язані із дослідженням сучасного стану та оцінкою перспектив подальшого функціонування сфери сільського зеленого туризму, враховуючи специфіку здійснення економічної діяльності в системі інституційних відносин.

Мета статті – дослідження теоретичних та методологічних аспектів економічної діяльності суб'єктів сфери сільського зеленого туризму як елементів інституційного середовища на загальнонаціональному та регіональному рівнях.

Основні результати дослідження. Положеннями загальнонаціональної Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року зокрема передбачається формування сприятливих умов для активізації розвитку сфери туризму та курортів згідно з міжнародними стандартами якості та з урахуванням європейських цінностей, перетворення її на високорентабельну, інтегровану у світовий ринок конкурентоспроможну сферу, що забезпечує прискорення соціально-економічного розвитку регіонів і держави в цілому, сприяє підвищенню якості життя населення, гармонійному розвитку і консолідації суспільства, популяризації України у світі [3].

Слід зазначити, що важливе місце в процесі її реалізації займають процеси саморегулювання діяльності суб'єктів туристичного бізнесу. На даний момент існуюча статистична звітність відображає функціонування представників даного галузевого напрямку досить приблизно. Більше того, контролювати відповідну діяльність в системі особистих

селянських господарств є практично неможливим.

Враховуючи дані обставини, в межах згаданої вище Стратегії пропонуються заходи щодо суттєвої лібералізації здійснення рекреаційної діяльності. Зокрема пропонується скасування ліцензування туроператорської діяльності і впровадження альтернативного механізму ефективного регулювання діяльності туроператорів та інших суб'єктів туристичного ринку, скасування обов'язкової та заохочення добровільної категоризації готелів та аналогічних засобів розміщення[3].

Даний факт лише підтверджує висновок щодо об'єктивності тенденцій інституціоналізації представників туристичної галузі як невід'ємного елементу адаптації національної економічної моделі до стандартів постіндустріального суспільства. Слід зазначити, що в даних умовах базовим фактором, який визначає рівень ефективності функціонування галузей та видів діяльності з продукцією з високою доданою вартістю, є ефективне використання інформаційних ресурсів. В процесі вирішення нагальних організаційно-технологічних проблем формально-бюрократична складова мінімізується за рахунок створення міжінституційних об'єднань.

Слід зазначити, що на даний час існують певні неузгодженості щодо трактування дефініцій «інститут» та «інституція», викликані не тільки різними науковими поглядами представників наукової спільноти, а й взагалі думкою щодо доцільності використання двох термінів і можливості застосування лише одного поняття. На нашу думку, логічною є послідовність «інституція» - «інститут», коли традиції та звичаї людського суспільства з часом знаходять свою функціональну реалізацію у вигляді відповідного соціально-економічного утворення (родина, релігійна організація, бізнес-структура, злочинне угруповування тощо).

Ми погоджуємося із думкою Д.В. Грибової, яка вказує на той факт, що основою рекреаційної діяльності є базові традиції людського суспільства, пов'язані із необхідністю забезпечення розвитку спільноти в біологічному та соціальному аспектах. В подальшому, із ускладненням характеру соціально-економічних відносин, появою відповідних

формальних та неформальних утворень виникли організаційні передумови для персоніфікації туризму як окремої галузі [1].

Сучасний характер розвитку рекреаційної галузі як складової національної економіки значною мірою обумовлюється не тільки специфікою самого способу надання послуг, а й впливом комплексу зовнішніх факторів. Аналізуючи інституційну природу рекреації, нами приймалися до уваги наступні аспекти.

1. Об'єктивний характер необхідності відновлення затраченої енергії як обов'язкова умова забезпечення функціонування людини в біологічному, соціальному та економічному аспектах. Оформлення задоволення рекреаційних потреб у вигляді відповідних оздоровчих послуг спостерігається вже в ранніх цивілізаціях. Згадування про намагання видатних осіб того часу в будь-який спосіб оздоровитися (омолодитися) можемо знайти як у національних епосах, так і в історичних хроніках Древньої Індії та Китаю, Древнього Риму тощо. Враховуючи той факт, що рекреаційні послуги не відносилися до групи товарів першої необхідності, можливість їхнього отримання мав відносно незначний відсоток осіб.

2. Поєднання зростання доходів більшості населення із домінуванням стандартів «суспільства загального добробуту». За сучасних умов відбувається підвищення рівня добробуту переважної частини людства. Згідно закону Енгеля, даний факт обумовлює зростання попиту на продукцію, яка не відноситься до товарів першої необхідності, зокрема рекреаційні послуги. Також слід зазначити, що в переважній більшості розвинених країн світу національна економічна модель продовжує існувати у відповідності до принципів «держави загального благоденства», в межах якої зокрема здійснюється активне стимулювання населення до участі в процесі споживання матеріальних та духовних благ. Даний факт позитивно впливає на процес диверсифікації сфери послуг, в т.ч. і її рекреаційної складової.

3. Практична реалізація моделі «соціальної держави» в розвинених країнах світу, формування відносин соціального партнерства між урядовими інститутами, підприємницькою спільнотою та населенням (громади, суспільні організації тощо). Дана систе-

ма, яка отримала назву «трипатризм», передбачає зокрема добровільний характер з боку підприємницьких структур щодо прийняття на себе зобов'язань по забезпеченню життєдіяльності власних співробітників на засадах сталого розвитку. Одним з наслідків практичної реалізації даної концепції є підвищення загального рівня соціальних стандартів, в т.ч. в сфері надання рекреаційних послуг.

4. Зростання активності малих форм господарювання як засобу само зайнятості населення (особливо в сільській місцевості).

Слід зазначити, що важливість зеленого туризму як фактору сприяння соціально-економічного розвитку України підкреслюється наявністю даної складової у відповідних державних проєктах на загальнонаціональному та регіональному рівнях. Разом із цим треба відмітити, що ступінь реального

втілення декларованих проєктів дотепер залишається низьким. За даними національного громадського об'єднання «Спілка зелених садіб України», близько 75% усіх господарств, які надають відповідні послуги, знаходяться у причорноморській зоні, а також у карпатському регіоні. В цілому має місце експлуатація існуючих природно-кліматичних умов, а створення нових туристичних об'єктів відбувається досить повільно.

Дана проблема, на нашу думку, обумовлюється недостатнім рівнем інституціоналізації зеленого туризму в системі економічних відносин України. Забезпечення ефективного функціонування даної галузі являє собою тривалий поетапний процес, в основі якого знаходяться трансформації міжінституційних відносин (рис.1).

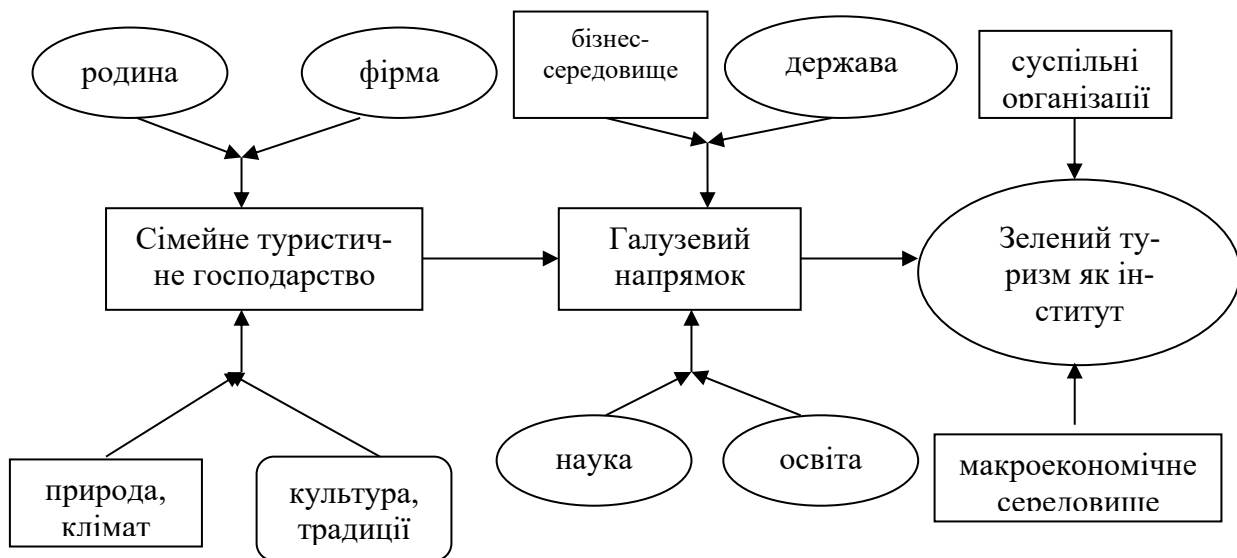

Рис. 1 – Інституційна еволюція сільського зеленого туризму*

*Джерело: Авторська розробка

Запорукою успішної діяльності сімейного господарства в сфері зеленого туризму на початковій стадії функціонування є успішне поєднання складових двох базових інститутів: родина та фірма. Кожен з них відповідним чином визначає принципи діяльності даної господарської одиниці. З одного боку, кінцевим результатом її діяльності має бути максимальне задоволення потреб родини як соціальної одиниці (а не максимізація прибутку). Разом із цим в процесі функціонування

повинен зберігатися принцип відшкодування затрат ресурсів, земельних, матеріальних і трудових. Важливу роль у визначенні безпосередньо форми на виду надання туристичних послуг відіграє існуюче культурне інституційне середовище (діючі традиції, місцеві звичаї тощо), а також характер природного оточення (клімат, рельєф, специфіка місцевості).

Однак на даному етапі функціонування мова йде лише про самовиживання конкрет-

ної господарської одиниці. Для її економічної діяльності характерна певна хаотичність, низький ступінь прогнозованості, що є неприпустимим для розглядання розвитку зеленого туризму з позицій національної економіки. Саме тому другим етапом еволюційного становлення, на нашу думку, має бути перетворення окремих регіональних туристичних об'єднань та одноосібних господарств в єдину систему надання специфічних рекреаційних послуг.

Даний галузевий напрямок, по-перше, повинен зайняти власне місце в національній системі суспільного поділу праці. По-друге, у відповідності до вимог постіндустріальної інформаційної економіки має бути не тільки науково обґрунтоване моделювання різних господарських ситуацій, а й вирішення кадрового питання. В цьому аспекті слід зазначити, що одним з наслідків реформи вищої школи в Україні стала фактична ліквідація єдиних зрозумілих освітніх стандартів. Введення абстрактної дефініції «компетенція» із мінімальною прив'язкою до конкретних навчальних дисциплін створило проблеми як для навчальних закладів, так і для осіб, що мали намір скористатися освітніми послугами.

Певною мірою знижує напругу по даному питанню створення регіональних кластерних утворень за участю науково-навчальних центрів та представників бізнес-середовища. Таким чином, саме співпраця наукових та бізнесових кіл дозволяє сформувати зелений туризм як самостійний галузевий напрямок. При цьому слід зазначити, що і підприємницькі об'єднання, і представники вищої школи мають набувати форм суспільних інститутів, визначаючи власні цілі в соціально-економічному середовищі, формуючи певну індивідуальну систему ціннісних орієнтирів.

Остаточне набуття інституційного статусу для сфери зеленого туризму, на нашу думку, є можливим в процесі інтеграції її представників в систему регіональних та загальнонаціональних соціально-економічних відносин, але не як підприємців-одноосібників, а й елементів єдиного рекреаційного конгломерату. В даному випадку мова не йде про наявність монопольного зговору. Мається на увазі формування аналогічних поглядів на принципи надання послуг в сфері зеленого

туризму. Сюди слід відносити не тільки правила співпраці із клієнтами, а й особливості застосування культурної спадщини, етичність використання тих чи інших історичних пам'яток в підприємницькій діяльності тощо.

Останній факт обумовлює обов'язковий характер співпраці суб'єктів зеленого туризму із суспільними організаціями соціального, культурного та економічного спрямування. Важливою складовою соціально-економічного інституту є відповідність загальносвітовим стандартам ведення бізнесу у відповідній сфері. Це, в свою чергу, передбачає адаптацію власних правил надання послуг до існуючих норм. Слід відмітити, що в сфері українського зеленого туризму вже створено публічну систему класифікації зелених садиб, причому перелік надання рекреаційних послуг щодо конкретного господарства є доступним для потенційного клієнта.

Таким чином процес, інститутціоналізації сфери сільського зеленого туризму має об'єктивний характер і відповідає тенденціям та трендам, які притаманні економікам більшості розвинених країн світу та передбачають принципові зміни у характері взаємовідносин між представниками бізнесового середовища, місцевих громад та органів державної влади на загальнонаціональному та регіональному рівнях. Зокрема підприємницькі структури за сучасних умов мають не лише сплачувати податки та дотримуватися умов чинного законодавства щодо належного використання наявного ресурсного потенціалу (робоча сила, навколишнє середовище тощо).

Мова йде про добровільне прийняття на себе соціальних функцій щодо участі у місцевих соціальних проектах, трансформації принципів здійснення кадрової політики та ін. Реалізація концепції сталого розвитку має всеохоплюючий характер, а тому дотримання її принципів є зобов'язанням усіх учасників соціально-економічних відносин. Разом із цим суб'єкти підприємницької діяльності отримують право офіційно впливати на державну економічну політику в межах даного регіону, приймаючи участь у формуванні витратної частини місцевого бюджету та отримуючи певні преференції абсолютно легальним шляхом.

В результаті процес інтеграції суб'єктів малого бізнесу до вирішення нагальних регіональних проблем соціального розвитку набуває належного економічного стимулювання. Це є особливо актуальним для сільських громад, де дотепер легалізація підприємницької активності господарств сімейного типу відбувається досить повільно. В цьому аспекті слід наголосити на високий ступінь привабливості сільського зеленого туризму як форми альтернативної самозайнятості селянських домогосподарств.

Висновки. В статті висвітлено теоретичні, методологічні та практичні аспекти діяльності суб'єктів сільського зеленого туризму в системі інституційних відносин.

В процесі дослідження доведена інституційна природа сфери рекреаційних послуг як таких, що спрямовані на задоволення базових потреб людини як біологічної істоти та члена соціуму. Проведено аналіз еволюції туристичної діяльності та перетворення її у форму підприємницької активності в результаті взаємодії соціально-економічних інститутів. Сформульовано інституційні аспекти ведення рекреаційної діяльності. Обґрунтовано необхідність інституціоналізації суб'єктів господарювання, зайнятих в сфері сільського зеленого туризму як запоруки їхнього подальшого ефективного функціонування.

Список літератури:

1. Грибова Д.В. Развитие туристического бизнеса в Украине: теория, методология, практика: монография. Мелітополь. Люкс., 2020. 416 с.
2. Закон України «Про особисте селянське господарство» № 742 від 15.05.2003р. URL: <http://konesh.ru/zakon-ukrayini-pro-osobiste-selyanseke-gospodarstvo-stranica-4.html> (дата звернення 6.09.2019).
3. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 168-р від 16.03.2017 р. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text> (дата звернення 8.04.2020).
4. Чаянов А.В. Природа крестьянского хозяйства и земельный режим. Труды Всерос. съезда Лиги аграрных реформ. 1918. М. С.4-5.
5. Челинцев А.Н. Теоретические основания организации крестьянского хозяйства. Харьков. 1919. 178с
6. Andryeyeva N., Nezdoyminov S., Martyniuk O. (2018). «Green» infrastructure of the economy of recreational nature use. *Baltic Journal of Economic Studies Vol. 4, No. 4. pp6-13* DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-4-6-13>
7. Grynchuk J., Romaniuk I. (2018). Development of rural green tourism in the regions of Ukraine on the basis of European integration. *Baltic Journal of Economic Studies Vol. 4, No. 4, pp 100-105* DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-4-100-105>
8. Mishenin, Y., Valentynov, V., Maslak, O., Koblianska, I. (2017) Modern transformation in small-scale agricultural commodity production in Ukraine. *Marketing and management of innovation, 4, 358–366*.
9. Lina Pilelienė, Viktorija Grigaliūnaitė (2019). Elaboration of holistic tourist satisfaction index model for Lithuania. *Baltic Journal of Economic Studies Vol. 5, No. 4. pp 17-24* DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-4-17-24>
10. Remeikienė, R., Gasparėnienė, L. (2017). Green farming development opportunities: the case of Lithuania. *Oeconomia Copernicana, 8(3), 401–416*. doi:10.24136/oc.v8i3.25
11. Szyja, P. (2016). The Role of the State in Creating Green Economy. *Oeconomia Copernicana, 7(2), 207-222*. DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/OeC.2016.013>
12. Stankova, M., Tsvetkov, T., & Ivanova, L. (2019). Tourist development between security and terrorism: empirical evidence from Europe and the United States. *Oeconomia Copernicana, 10(2), 219–237*. doi: 10.24136/oc.2019.011

References:

1. Hrybova D.V. (2020) Rozvytok turystychnoho biznesu v Ukraini: teoriya, metodolohiya, praktyka: monohrafiya. [Development of tourist business in Ukraine: theory, methodology, practice: monograph]in Ukrainian.
2. Zakon Ukrayiny «Pro osobyste selyans'ke hospodarstvo» [The Law of Ukraine «On Personal Peasant Farming»] 2003. № 742. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text> (accessed 4 September 2019).
3. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny « Stratehiya rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku » [Stratehiya rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku «Strategy development of tourism and resorts for the period up to 2026»] 2017. № 168-p. Available at: <http://konesh.ru/zakon-ukrayini-pro-osobiste-selyanseke-gospodarstvo-stranica-4.html> (accessed 8 April 2020).
4. Chayanov, A. V (1918) Priroda krest'yanskogo khozyaystva i zemel'nyy rezhim [The nature of the farm and land regime] [in Russian].
5. Chelintsev A.N. (1919) Teoreticheskiye osnovaniya organizatsii krest'yanskogo khozyaystva [Theoretical foundations of the organization of peasant farming]. [in Russian].
6. Andryeyeva N., Nezdoyminov S., Martyniuk O. (2018). «Green» infrastructure of the economy of recreational nature use. *Baltic Journal of Economic Studies Vol. 4, No. 4. pp6-13* DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-4-6-13>
7. Grynchuk J., Romaniuk I. (2018). Development of rural green tourism in the regions of Ukraine on the basis of European integration. *Baltic Journal of Economic Studies Vol. 4, No. 4, pp 100-105* DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-4-100-105>

8. Mishenin, Y., Valentynov, V., Maslak, O., Koblianska, I. (2017) Modern transformation in small-scale agricultural commodity production in Ukraine. *Marketing and management of innovation*, 4, 358–366.
9. Lina Pilelienė, Viktorija Grigaliūnaitė (2019). Elaboration of holistic tourist satisfaction index model for Lithuania. *Baltic Journal of Economic Studies Vol. 5, No. 4. pp 17-24* DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-4-17-24>
10. Remeikienė, R., Gasparėnienė, L. (2017). Green farming development opportunities: the case of Lithuania. *Oeconomia Copernicana*, 8(3), 401–416. doi:10.24136/oc.v8i3.25
11. Szyja, P. (2016). The Role of the State in Creating Green Economy. *Oeconomia Copernicana*, 7(2), 207-222. DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/OeC.2016.013>
12. Stankova, M., Tsvetkov, T., & Ivanova, L. (2019). Tourist development between security and terrorism: empirical evidence from Europe and the United States. *Oeconomia Copernicana*, 10(2), 219–237. doi: 10.24136/oc.2019.011